

YASAMA SORUMSUZLUĞU

Türkân YALÇIN (*)

"Teşrii masuniyet (yasama sorumsuzluğu) millî hâkimiyet rejimlerinin temel taşıını teşkil eder. Bundan dolayıdır ki, millî hâkimiyet rejimine düşman olan diktatörler, aynı zamanda söz ve yazı hürriyetlerine de düşmandırlar. Çünkü bu hürriyetler -ki teşrii masuniyet bunların en yüksek ve en mutlak bir ifadesidir- diktatöryal rejimlerin amansız hasmıdır. Bu rejimler kuvvetlerini ve devam imkânlarını, demagojilerden, yani sistemleştirilmiş ve hükümet damgasıyla resmileştirilmiş yalanlardan; millet ve memleket selameti perdesi arkasında şahıs ve klik menfaatleri takibenden propagandalardan alır" (1).

GİRİŞ

Ceza Kanunları, yürürlüğe girdikleri andan itibaren, hükümlerini ihlal eden herkes hakkında zorunlu olarak uygulanırlar. Fakat hukuk düzenleri, değişik amaçlarla, bazı kişi veya kişi gruplarını bu kuralın dışında bırakmışlardır (2). Bunların en önemli kesimini "parlamenteler" oluştururlar.

Gerçekten de parlamenteler, faaliyetleri bakımından özel bir statüden yararlanırlar. İşte "parlamenter bağışlıklar", aslında Anayasa Hukukunun yarattığı ve Ceza Hukukuna da yansımaları olan bu statünün bir sonucu olarak karşımıza çıkarlar.

(*) A.Ü. Hukuk Fakültesi, Ceza ve Ceza Usul Hukuku Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi

(1) BAŞGİL, Ali Fuat: Teşrii Masuniyet Mesâlesi, İHFM, 1941, C. VII, S.1, s. 9.

(2) Bkz. DÖNMEZER, Sulhi/ERMAN, Sahir: Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, C. I, B. 10, İstanbul 1987, s. 240.

Parlamentar bağışıklıkların iki görünümü vardır. Bunlardan biri, sorumsuzluk (irresponsabilit ), diğeri de dokunulmazlık (inviolabilit ) olarak adlandırılır. Her ikisinin de hukuki nitelikleri ve güttükleri amaç aynıdır. Fakat kapsamları, uygulama biçimleri ve doğurdıkları hukuki sonuçlar farklıdır.

Bu incelemenin konusunu, parlamenterin "parlamentar fonksiyon" ile ilgili olarak mecliste söylediğı sözlerden, kullandığı olaylardan, ileri sürdüğü düşüncelerden, bunlar suç niteliğini ta salar dahi, sorumlu olmasını önleyen "yasama sorumsuzluğı" oluşturmaktadır.

Yasama sorumsuzluğı ilk kez İngiltere'de ortaya  kmıştır. Kralla parlamentonun çalıştığı yıllarda yürütmeyi temsil eden kral, kendisine muhalefet eden parlamento üyelerini tutuklatıyor ve böylece istemediğı kişileri parlamento dışına atarak, muhalefetlerini önlüyordu. Bu çatışmadan parlamento galip  kmış ve bu sonuç 1689 Haklar Bildirisi'ne (Bill of Rights) konan bir hükümle tescil edilmiştir. Buna göre, parlamento içindeki söz ve tartışma özgürlüğü engellenemeyecek ve bundan ötürü parlamento dışında hiç bir yargı mercii önünde soruşturma a ılama-yacaktır. Bu ilke, 18. yüzyıldan ba layarak bütün ülkelere yayılmış ve Anayasalara girmiştir (3).

Doğuşu ve gelişimi itibariyle, özünde parlamenterlerin üçüncü kuvvet (yürütme) karşısındaki konumlarını düzenleyen bu kurumun anlam ve önemi, parlamenter konuşma özgürlüğünde yatar (4). Başka bir deyişle düşünceyi açıklama özgürlüğünün güvence-si olarak karşımıza  kan yasama sorumsuzluğ nun amacı, buna uygun olarak, parlamenterlerin konuşma ve parlamento iradesinin oluşumuna etkide bulunma haklarını yaptırımlardan korumak, onların oy ve sözlerinden ötürü olumsuz bir hukuki sınır ile karşı karşıya kalmasını önlemek ve böylece parlamentonun her bir üyesinin serbestçe kendisini ifadesine olanak vermektedir (5).

(3) Bkz. TANILLI, Server: Devlet ve Demokrasi-Anayasa Hukukuna Giriş, İstanbul 1981 s. 280; daha ayrıntılı bilgi için bkz. ayrıca KIRATLI, Metin: Parlamenter Muafiyetler, Ankara 1961, s. 17.

(4) Bkz. SCHRAMM, Theodor: Staatsrecht, Band I, 2. Aufl., Köln-Berlin-Bonn-München 1977, s. 77; MAUNZ, Theodor/D RIG, Günter/HERZOG, Roman: Grundgesetz-Kommentar, Band III, München 1989, Art. 46, 9.

(5) Bkz. TRAVERSA, Silvio: Immunit  parlamentare, Enciclopedia del diritto, XX 1970, s. 192; SCHRAMM; s. 77.

Yasama sorumsuzluğu, 1982 Anayasasında "yasama dokunulmazlığı" başlığını taşıyan 83. maddede düzenlenmiştir (6). Birinci fıkrasında yasama sorumsuzluğuna, ikinci fıkrasında da yasama dokunulmazlığına yer vermiş olan bu madde için seçilen başlık, içerilen kurumlardan sadece birine işaret ettiği için yerinde değildir. Aralarında önemli farklar bulunan (7) bu iki kurumu, ortak yanlarını ön plana çıkaracak şekilde, "parlamentar bağışıklıklar" başlığı altında düzenlemek daha doğru olurdu.

§ 1. YASAMA SORUMSUZLUĞUNUN HUKUKİ NİTELİĞİ

I. GENEL OLARAK

Parlamentarlerin görevlerini gereği gibi yapabilmelerinin ve temsili demokrasilerin zorunlu bir aracı olarak ortaya çıkan yasama sorumsuzluğunun hukuki niteliğine verilecek anlam büyük önem taşır.

Öncelikle hukuki nitelik tartışmalarının hangi alanda yürütüleceğini belirlemek gerekir. Bazı yazarlar, bu alanın ceza muhakemesi hukuku olduğunu savunurlar. Bunlara göre sorumsuzluk, ceza davasının açılmasını engelleyen ve ceza davasını ortadan kaldıran bir neden, dolayısıyla bir dava şartıdır. Sorumsuzluğun önemini azaltan bu düşünce, sonuçta ceza hukukundaki ayrıcalıklarla, muhakeme hukukundaki ayrıcalıkları karıştır-

- (6) Madde şöyledir: "Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden, o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisce başka bir karar alınmadıkça bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar.

Seçimden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürülen bir milletvekili, Meclisin kararı olmadıkça tutulamaz, sorguya çekilemez, tutuklanamaz ve yargılanamaz...."

- (7) Dokunulmazlık, ancak parlamento üyeliği süresince bir değer taşır. Parlamentarın görevi dışında işlediği alelade bir suçtan dolayı takibat yapılabilmesi parlamentonun iznine bağlıdır. Üyelik sona erdikten sonra, geri bırakılan tüm işlemler yapılabilir; yani üye tutuklanıp yargılanabilir. Bazı suçların işlenmesi halinde ise, parlamentonun izni gerekmeden kovuşturma yapılabilir. Oysa yasama dokunulmazlığından farklı olarak yasama sorumsuzluğunun istisnası yoktur, meclisce kaldırılmaz ve süresizdir (Bkz. SOY-SAL, Mümtaz: 100 Soruda Anayasanın Anlamı, 6. Bası, Ankara 1986, s. 297 vd.; KUNTER, Nurullah: Milletvekillerinin Dokunulmazlığı, İHD, 1937, S. 87, s. 1475).

maktadır (8). Bizce, yasama sorumsuzluğunun hukuki niteliği bir ceza muhakemesi hukuku sorunu değil, bir maddi ceza hukuku sorunudur. Bu nedenle de buna yönelik tartışmayı maddi ceza hukuku çerçevesinde yürütmek gerekir.

Soruna maddi ceza hukuku açısından yaklaşan yazarlar arasında da önemli görüş ayrılıkları vardır. Bu tartışmalar, uygulamayı da yakından ilgilendirmektedirler. Örneğin, sorumsuzluk, parlamenterin fiilini suç olmaktan çıkarıp tüm hukuk düzenine uygun bir hale mi getirir, yoksa parlamenter hakkında cezai takibat yapılmasa dahi hukuki sorumluluğuna hükmedebilir mi? Parlamenterin fiiline iştirak eden ya da hakaretine veya sövmesine karşılık veren kişilerin durumu ne olacaktır? İşte bütün bu soruların yanıtı, sorumsuzluğun hukuki niteliği konusunda benimsenecek görüşe göre değişik olacaktır.

II. Yasama Sorumsuzluğunun Isnat Yeteneğini Kaldırdığı Görüşü

Cezai sorumluluktan söz edilebilmesi için, failin "isnat yeteneğine" sahip olması gerekir. Sadece isnat yeteneğini ortadan kaldıran veya azaltan nedenleri düzenleyen Türk Ceza Kanununun aksine, İtalyan Ceza Kanunu 85. maddesinde isnadiyeti tanımlamıştır. Buna göre isnat yeteneğine sahip olmak için "anlama" ve "isteme" yeteneğinin olması gerekir.

Failin, hareketinin toplumsal yaşamın gerekleriyle çatıştığını bilmesi, anlama yeteneğinin varlığı için yeterlidir. İsteme yeteneği ise, failin iç tepilerine direnerek kendi kendisini gütmesi belirlemesidir (9). Kanunumuza göre, anlama ve isteme yeteneği iki grup kişide yoktur. Bunlardan biri küçükler, diğeri de akli özürlü bulunanlardır (TCK. m. 46-48).

Bazı yazarlar, yasama sorumsuzluğu nedeniyle, parlamentere suç isnat edebilmenin mümkün olmadığını savunmaktadırlar. Bu yazarlara göre, faile bir sorumluluk isnat edebilmek için gerekli olan faile ilişkin şartlar mevcut değildir. Bu isnadı önleyen

(8) ANTOLISEI, Francesco: Manuale di diritto penale, PG., Milano 1980, s. 119; Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. KUNTER, Nurullah: Ceza Muhakemesi Hukuku, B. 8, İstanbul 1986, s. 62; ÖNDER, Ayhan: Ceza Hukuku Genel Hükümler, C. II, İstanbul 1989, s. 16 vd.

(9) Bkz. ANTOLISEI: s. 513 vd.

neden de, manevi ve şahsi bir durumdan doğmaktadır. Cezaya ehliyetsizlik, akıl hastalığı, yaş küçüklüğü gibi nedenlerden doğabilecek isnat imkânsızlığı, tabii ve manevi bir durumdur. Yasama sorumsuzluğu ise, kanundan doğan bir isnat edilememe durumudur ve suçu ortadan kaldırmaktadır (10).

Yasama sorumsuzluğunu ceza kanununun mecburiliğinin bir sınırı olarak almak ve parlamenterleri kanunun muhatabı olarak görmemek çok hatalıdır. Bunlar, kanunun muhatabı olma durumunda değildirler. Aksine konumları gereği herkesten çok kurallara uymakla yükümlüdürler. Parlamenterleri akıl hastaları ve küçükler gibi görerek, cezanın muhatabı olmadıklarını söylemek, hukuki-formalist düşüncenin tipik bir görünümüdür. Tamamen farklı bir biçimde ele alınması gereken problem, formalizmle malûl kalmaktadır. Isnat yeteneğinin yokluğu – parlamenterleri deliler ve çocuklarla bir tutmaktan kaçınsak bile – süjenin hukuki kişiliğinde bir eksiklik meydana getirmektedir. Oysa bununu tam tersine, sorumsuzluk parlamenterlik statüsünün büyük önem taşımasının bir sonucudur (11).

Gerçekten de sorumsuzluğun, en genel anlamda anlama ve isteme yeteneği olarak tanımlanan isnat yeteneğini kaldırdığını savunmak, fazla spekülatif olur.

III. Yasama Sorumsuzluğunun Hukuka Aykırılığı Kaldırdığı Görüşü

Parlamenterin işlediği fiilin, hukuka aykırı olmadığı için suç oluşturmadığını savunan yazarlar da vardır (12). Bunlara göre; fiil, parlamenterin görevi gereği kendisine tanınan bir hakkı kullandığı sırada meydana gelmiştir. Bir hakkın kullanılması, parlamento görevi yerine getirilirken yapılan fiillerin meşruiyetinin temelidir (13).

(10) Bkz. (PETROCELLI: La Colpevolezza, s. 20; PETROCELLI: Diritto Penale, s. 156-165; MORO: La Capacità giuridica penale, s. 82) aktaran: ÖZEK, Çetin: Mutlak Yasama Dokunulmazlığı Sınırlanabilir mi? İHFM, XXXI, S. 1-4, s. 89-90.

(11) Bkz. ANTOLISEI: s. 119-120.

(12) (ALTAVILLA: Delitti contra la persona ecc. in FLORIAN: Trattato di diritto penale) aktaran: ERMAN, Sahir: Hakaret-Karşılık Tahkir-Tegrii Masu-niyetin Hukuki Mahiyeti ve Şumülü, İHFM 1951, c. 17, s. 457.

(13) Ayrıntılı bilgi için bkz. KIRATLI: s. 29-30.

Suç cezai nitelikteki hukuk düzeninin bir kuralının ihlalinin ibaret bulunduğuna göre, onun temel özelliği hukukla çatışmasıdır; bir başka deyişle hukukun karşısı olmasıdır. Bu çatışma ve aykırılık, hukuka aykırılık olarak adlandırılır (14).

Hukuka aykırılık ister suçun kurucu unsuru (15), ister özü (16) olarak kabul edilsin hukuka uygunluk nedenleri, fiili başından itibaren suç olmaktan çıkarılır (17).

Hukuka uygunluk nedenlerinin etki alanı tartışmalıdır. Bir anlayış, bu nedenlerin fiilin sadece ceza hukukuna aykırılığını ortadan kaldırdığını, diğer hukuk dalları yönünden fiilin halâ hukuka aykırı olarak kalabileceğini savunur. Buna karşılık bize daha doğru gelen bir başka anlayış, söz konusu nedenlere genel bir etki tanımakta, bu nedenlerin bulunması halinde fiilin sadece ceza hukuku yönünden değil, tüm hukuk düzeni yönünden hukuka uygun hale geldiğini kabul etmektedir (18). Gerçekten de bir fiil, ya hukuka uygundur, ya da aykırıdır. Fiili bir hukuk dalına uygun, bir diğerine göre hukuka aykırı kabul etmek, hukuk kavramının özüne aykırıdır (19).

Hukuka uygunluk nedenlerinin etkisi konusunda kabul edilecek görüşe göre varılacak sonuç da değişecektir. Hukuka aykırılık, sadece ceza hukukuna aykırılık olarak anlaşılırsa, yasama sorumsuzluğunun hukuka uygunluk nedeni olarak kabul edilmesi halinde, ceza hukuku bakımından hukuka uygun hale gelen söz ve fiiller, örneğin medeni hukuk bakımından hukuka aykırı

(14) Bkz. DELITALA: Il fatto nella teoria generale del reato, Padova 1930, s. 13 vd.; DELL'ANDRO: Antigiuridicità, Enciclopedia del diritto, II, 1958, s. 542 vd.; TOROSLU, Nevzat: Ceza Hukuku, Ankara 1991, s. 43-44.

(15) DÖNMEZER, Sulhi/ERMAN, Sahir: Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, c. II, B. 9, İstanbul 1986, s. 7; KUNTER, Nurullah: Suçun Kanuni Unsurları Nazariyesi, İstanbul 1949, s. 84 vd.

(16) ANTOLISEI: s. 155 vd.; TOROSLU, Nevzat: Ceza Hukuku, s. 43-44; ayrıca bkz. PANNAIN, Remo: Manuale di diritto penale, PG. I, seconda edizione, Torino 1950, s. 171, 185.

(17) Bu konuda ayrıntılı bilgi ve tartışmalar için bkz. KUNTER: Kanuni Unsur, s. 146; ALACAKAPTAN, Uğur: Suçun Unsurları, Ankara 1975, s. 63; TOROSLU: s. 78.

(18) TOROSLU: s. 78; ayrıntılı bilgi için bkz. KUNTER: Kanuni Unsur, s. 112 vd.; DÖNMEZER/ERMAN: II, s. 10-19.

(19) DÖNMEZER/ERMAN: II, s. 10.

olmakta devam edecek ve şartları varsa parlamenterden tazminat talep edilebilecektir.

Fakat, burada hukuka aykırılık ve hukuka uygunluk nedenleri ile ilgili ayrıntılı çözümlemelere girmeden, yasama sorumsuzluğunun bir hukuka uygunluk nedeni olarak kabul edilemeyeceğini belirtmek gerekir. Gerçekten de, parlamento faaliyeti sırasında parlamenterin oy veya sözleriyle suç işlemesi, örneğin hakaret etmesi, sövmesi, Anayasanın verdiği bir hak olarak nitelendirilebilir mi? Bir kere, bir hukuka uygunluk nedeni olarak hakkın icrasından söz edilebilmesi için, öncelikle "subjektif" bir hakkın olması gerekir (20). Oysa yasama sorumsuzluğu, parlamentere subjektif bir hak olarak verilmemiştir. Tam tersine yasama sorumsuzluğu objektif ve mutlaktır (21).

Yasama sorumsuzluğunun hukuka aykırılığı kaldırdığını savunanlar, bir başka gerekçe olarak, sorumsuzluğun sürekliliğini gösterirler. Fakat bu, nisbî bir nitelik taşır. Çünkü bazı anayasalarda sorumsuzluk, parlamentonun takdirine bırakılmıştır. Parlamento, isterse sorumsuzluğu kaldırabilir. Bu nedenle, bu görüşün evrensel bir değeri yoktur. Ayrıca meclisler, disiplin yetkileriyle üyelerinin bazı fiillerini cezalandırabilmektedirler. Eğer yasama sorumsuzluğu, fiilin hukuka aykırılığını kaldırsaydı, disiplin cezasının verilememesi gerekirdi (22). Bu konuda Bettiol'ün görüşlerine katılmamak mümkün değildir. Yazara göre; "sorumsuzluğu ceza kanununa tabi olma zorunluluğunun bir istisnası olarak kabul etmek, parlamenterlerin işgal ettikleri mevki ve yürüttükleri görevden doğan zorunlulukların dışına çıkmak olur. Bu zorunluluklar, modern devlette, mevkileri ve yürüttükleri gö-

(20) Bkz. DÖNMEZER/ERMAN: II, s. 34 vd. Bir hak ve yetkinin kullanılması dolayısıyla işlenen fiillerin suç olmamasının nedenini, bizzat hukuk düzeninin zorlayıcı niteliğinde aramak gerekir. Hukuk düzeni, bir yandan bireyleri bu düzene uymaya zorlayıp, diğer yandan söz konusu uyma ödevini yerine getiren kimseyi cezalandırmak suretiyle çelişkiye düşemez (bkz. DÖNMEZER/ERMAN: II, s. 31).

(21) MANZINI, Vincenzo: Trattato di diritto penale Italiano, Vol, VIII, Torino 1961, s. 436. Sorumsuzluk bazı yazarlarca parlamenterlere verilen bir subjektif hak olarak nitelendirilmiştir. Bazıları ise, kurum olarak parlamento ya tanınmış bir hak olarak görürler. Hakim görüş, parlamentonun bağımsızlığını teminat altına almak amacıyla süleler veya organlara tanınmış bir objektif hak olarak görür (MOHRHOFF, Frederico: Camera dei deputati, Novissimo Digesto Italiano, II, 1959, s. 803-804).

(22) KIRATLI; s. 31.

revler dikkate alınmaksızın istisnasız herkesi bağlayan hukuki ve cezai esaslardan bu gibi kişilerin muaf tutulmaları gibi yapay bir çareye başvurmaksızın da sağlanabilir. Bu kişilerin kanunla bağlı olmadıkları kabul edilseydi, bunlara karşı meşru müdafaa mümkün olmazdı. Yine parlamenterin fiiline iştirak edenler de cezalandırılmazdı, çünkü iştirak daima fer'i niteliktedir ve asli failin fiilinin hukuka aykırı olmasını gerektirir" (23).

IV. Yasama Sorumsuzluğunun Cezalandırılabilmeyi Kaldırdığı Görüşü

Yazarların büyük çoğunluğu yasama sorumsuzluğunun, cezalandırılabilmeyi kaldırdığını savunurlar (24). Ancak bu yazarlar arasında, cezalandırılabilmenin suçun unsuru olup olmadığı konusunda görüş birliği olmadığından farklı sonuçlara varmaktadır. Bazı yazarlar cezalandırılabilmeyi suçun unsuru olarak kabul ettikleri için, yasama sorumsuzluğunun fiili suç olmaktan çıkardığını, ancak haksızlığını önlemediğini kabul ederler (25). Buna karşın, cezalandırılabilmenin unsurlardan ayrı bir varlığı olduğu genel olarak kabul edilmektedir. Buna göre, cezalandırılabilme koşulları, suçun tamamlanmasından sonra ortaya çıkan ve onu cezalandırılabilir hale getiren koşullardır (26). Yani ceza-

(23) (BETTIOL: Diritto penale, Palermo 1945, s. 108-109) aktaran: ERMAN, Sahir: Hakaret ve Sövme Cürümleri, İstanbul 1950, s. 224.

(24) Bkz. TEZİÇ, Erdoğan: Anayasa Hukuku, İstanbul 1986, s. 380; DÖNMEZ/ERMAN: I, s. 250; MANTOVANI, Ferrando: Diritto Penale, PG., Padova 1979, s. 731; ANTOLISEI: s. 120.

(25) Bkz. KUNTER: Kanuni Unsur, s. 177 vd.; ERMAN: Hakaret ve Sövme, s. 225.

(26) ALACAKAPTAN: s. 6-7; Doktrinde, unsurlarla cezalandırılabilme koşullarının açıkça ayrılabilmesine yarayacak ölçütlerin yokluğundan şikayet edilmekte ve bu ayrımın gereği gibi yapılmasını mümkün kılacak ölçütleri koyma görevinin kanun koyucuya düştüğü savunulmaktadır. ÖNDER, yasama sorumsuzluğunu, "cezalandırılmaya engel olan şahsi sebepler" başlığı altında incelemektedir. Yazara göre, hareket tipe uygun, hukuka aykırı ve kusurlu olduğuhalde, failde bulunan bazı şahsi nitelikler fiilin cezalandırılabilmesine engel olabilmektedir. Suçun bütün unsurları olduğu halde failde ceza verilmemesini belirten bu hallere "şahsi cezasızlık sebepleri" denilmektedir. Her kusurlu kişinin mutlaka cezalandırılacağına yönelik bir normun konulacağına ilişkin bir kural yoktur. Kanun koyucu, değişik espriler içinde cezaya engel olabilen kişisel nitelikleri kabul edebilmektedir (ÖNDER, s. 423-424). ÖZEK ise, yasama sorumsuzluğunun kişisel bir sebep olmadığını, parlamento üyesinin içinde bulunduğu objektif statünün, onun takip edilmemesi sonucunu doğurduğunu belirtmektedir (ÖZEK, Çetin: Mutlak Yasama s. 90).

landırılabilmeyi etkileyen bir durumun varlığı, suçu ve suçluluğu ortadan kaldırmamaktadır.

Bettioli'a göre, ceza normunda iki unsur vardır. Bunlardan birisi kural, diğeri müeyyidedir. Birisi, zarar verici belirli bir hareketten kaçınması için bireye, diğeri ise, müeyyideyi uygulaması için hakime yöneliktir. Bu nedenle, yasama sorumsuzluğu, normun kural unsurunun etkinlik ve yürürlüğünü kaldırmaz. Bu unsur, anlamak ve istemek yeteneğine sahip olup, hukuk düzeni içinde yaşayan herkesi istisnasız kapsar. Yasama sorumsuzluğu yalnız müeyyide unsuruna ilişkindir, yani uygulanmayan şey bu müeyyidedir. Sorumsuzluk, parlamenterin cezalandırılmamasını gerektiren kişisel bir nedendir (27).

Fiil esas itibarıyla hukuka aykırıdır ve suçtur. Faildeki isnat yeteneği de tamdır. Kanun, olan bir şeyi yokmuş gibi göstermiş değildir. Objektif olarak bir ceza kanununun uygulanmaması kuralı konulurken, hukuken ve objektif bakımdan dahi olsa, failin anlama ve isteme yeteneği kaldırılmış veya azaltılmış değildir. Bu konuda bir faraziye dahi konulmamıştır (28).

V. Görüşümüz ve Sonuçları

Kanımızca da, yasama sorumsuzluğu, yukarıda belirtilen gerekçelerle, ne failin isnat yeteneğini ne de hukuka aykırılığı kaldırır. Dolayısıyla fiil suç olmakta devam eder. Ancak, sorumsuzluk, cezalandırılabilmeyi ortadan kaldıran özel, tipik bir durumdur; sadece bazı gerekçelerle kanun koyucu cezayı uygulamaktadır (29). Gerçekten de, yukarıda eleştirilen diğer görüşlere nazaran en doğru görüş budur. Bu görüş, sadece mantıkî-tutarlı bir temele sahip olmakla kalmamakta, aynı zamanda ve en iyi biçimde ceza hukuku olgularının gerçekçi bir görünümü ifade etmektedir (30).

(27) BETTIOL: Diritto penale, Palermo 1945, s. 108-109) aktaran, ERMAN: Hakaret ve Sövme, s. 224.

(28) ÖZEK: Mutlak Yasama, s. 91.

(29) Bkz. MANTOVANI: s. 731. Aynı şekilde faile emniyet tedbirleri de uygulanmaz.

(30) ANTOLISEI: s. 20.

Sorumsuzluğa rağmen fiilin hukuka aykırı olmakta devam etmesi, akla bir takım sorular getirmektedir. Madem ki yasama sorumsuzluğu fiilin suç olmasını ya da "haksız" olmasını etkilememektedir, o halde parlamenter hakkında hukuk davası açılabilecek midir? Sorumsuzluğun cezalandırılabilmeyi etkilemesi tazminat davasını engeller mi? Fiilin hukuka uygun hale geldiği kabul edilmiş olsaydı, bu soruya olumsuz cevap verilebilirdi. Fakat bunun bir cezasızlık nedeni olarak kabul ettiğimize göre nasıl bir sonuca varılacaktır?

Fiilin suç olmaktan çıktığını ve tüm hukukdüzenine uygun hale geldiğini, yani yasama sorumsuzluğunun hukuka aykırılığı kaldırdığını savunanlar, bunun doğal sonucu olarak hukuk davasının da açılmayacağını kabul ederler.

Sorumsuzluğun sadece bir cezasızlık nedeni olduğunu kabul edenlerden bir kısmı, fiil suç olmakta devam ettiği için tazminat davasının açılabileceğini savunurlarken (31), büyük çoğunluk aksi görüştedir. Gerçekten de, hukuk davasının açılmayacağı sonucuna varmak için, mutlaka fiilin hukuka uygun olduğunu kabul etmek gerekmemektedir. Sorumsuzluğun sadece cezalandırılabilmeyi kaldırdığı, hukuka aykırılığın devam ettiğini söylemek, bu hallerde haksız fiilin varlığı nedeniyle tazminatın gerektiği sonucunu çıkarmaya yetmez.

Anayasa (m. 83/1), milletvekillerinin "sorumlu tutulamamalarından" söz etmektedir. Sorumluluk, ceza hukuku bakımından cezalandırılmayı, özel hukuk bakımından ise, maddi ve manevi tazminata mahkûm olmayı ifade eder. Anayasa, mutlak olarak sorumsuzluktan söz ettiğine göre, bundan hem cezai hem de medeni sorumsuzluğu anlamak gerekir. Eğer Anayasa, bunu salt cezai sorumsuzlukla sınırlamak isteseydi, açıkça belirtebilirdi (32).

Hukuk düzeni, iki menfaat arasında bir seçim yapmakta, a priori olarak parlamenter faaliyetin serbestçe cereyanı amacıyla

(31) Bkz. EREM, Faruk: Türk Ceza Hukuku, GH, C. 1, B. 12, Ankara 1984, s. 177-178,

(32) Bkz. ÖZBUDUN, Ergun: Türk Anayasa Hukuku, Ankara 1986, s. 240; DÖNMEZER/ERMAN: I, s. 250; KUNTER: Kanuni Unsur, s. 250-251; MOHRHOFF: s. 804.

diğer menfaati bertaraf etmektedir. Bu tercihin bir sonucu olarak parlamenter hakkında tazminat davası da açılmaz. Çünkü bir yandan, parlamenter faaliyetin gereği gibi yapılabilmesi için böyle bir kurumu kabul etmek ve bununla parlamenterin her türlü sınırlama korkusundan uzak çalışmasını sağlamak amaçlanırken, diğer yandan medeni hukuk sorumluluğunu kabul etmek bir çelişki olurdu (33). Sorumsuzluk, parlamentere bütün devletsel (kamusal) yaptırımlara karşı deliksiz bir koruma sağlar. Fakat siyasi, parti içi ve sosyal yaptırımlar (bir dernek veya partiye girememeye veya bir işten çıkarma), yani devletin herhangi bir organının müdahalesini gerektirmeyen yaptırımlar uygulanabilir (34). Gerçekten de, konuşma veya çeşitli argümanlar vasıtasıyla parlamenter irade oluşumuna katkıda bulunmak veya etki etme hakkı, ancak bu hakkın kullanımı en geniş anlamda bütün yaptırımlara karşı korunursa gerçekleşir (35). Eğer parlamenter, hukuki sorumluluğu ile sonuçlanacak bir dava açılabilceğini düşünürse, düşündüklerini ve bildiklerini söylemekten çekinir; bu durumda da asıl amaç gerçekleşmez.

Yargıtay içtihatları da, sorumsuzluğun suçun hukuka aykırılık unsurunu kaldırmadığı, sadece cezalandırılabilmeyi etkilediği yönündedir (36). Yargıtay'ın, fiili hem sorumsuzluk kapsamına sokan, hem de hukuk davasının açılabilceğini belirten kararlarına rastlanmamıştır. Yargıtay, hukuk davasının açılabilceğini kabul ettiği durumlarda da, fiili sorumsuzluk kapsamında görmediği için bu sonuca varmaktadır (37). Gerçekten de bir fiili sorumsuzluk kapsamına girmeyince, o fiilden dolayı sadece cezai bakımdan dolayı değil, hukuki bakımdan da sorumluluğun doğması doğaldır.

Mutlak bir nitelik taşıyan sorumsuzluk kapsamına giren bir

(33) TRAVERSA: s. 193-196.

(34) SCHRAMM: s. 78.

(35) MAUNZ/DÜRIG/HERZOG: Art. 46, 8.

(36) 4. CD., 22.6.1950, 2818/7902: "... suç mahiyetinde bulunduğu hükümde kabul edilen sözlerin meclis kürsüsünde söylenilmesi sebebiyle... ceza sorumluluğundan müstesna olması... (Bkz. KIRATLI: s. 32-33).

(37) Bu konuda bkz. ARSEL: s. 192-193; KIRATLI: Bu kararlar için bkz. OLGAC, Senai: Kazai ve İlmî İctihatlarla Türk Borçlar Kanunu, C. I, İstanbul 1969, s. 373-374, 380.

file uygulanabilecek tek yaptırım, içtüzüğe göre disiplin cezası vermektir. İktüzük, bu durumda disiplin cezası verileceği kuralını koymakla, bir hukuka aykırılık olduğunu kabul etmiştir. Disiplin cezası gerektiren fiiller de, gerçek cezaları gerektiren suçlar gibi, hukuka aykırı fiillerin bir türüdür (38). Gerçekten de, sorumsuzluk kapsamına giren bir file disiplin cezasının verilebilmesi, yasama sorumsuzluğunun bir hukuka uygunluk nedeni oluşturmadığı yönündeki görüşümüzü haklı çıkarmaktadır.

1973 tarihli Millet Meclisi İktüzüğü'nün 133. maddesine göre, "şahsiyatla uğraşmak" uyarıma cezasını gerektirir. Bir kimseye hakaret etmek veya sövmek, onun şahsiyetiyle uğraşmak demektir. Yine aynı tüzüğün 136. maddesine göre, "kaba ve yaralayıcı sözler sarf etmek ve hareketler yapmak" da kınama cezası gerektirir. Tüzüğün 68. maddesine göre de, "Genel Kurulda kaba ve yaralayıcı sözler söyleyen kimseyi Başkan derhal, temiz bir dille konuşmaya, buna rağmen temiz bir dil kullanmamakta ısrar ederse kürsüden ayrılmaya davet eder. Başkan gerekli görürse, o kimseyi o birleşimde salondan çıkartabilir". Demek ki, 136. maddede belirtildiği şekilde bir kınama cezası verilmeden önce, milletvekili Başkan tarafından konuşma üslubunu düzeltmesi konusunda uyarılabilir.

Yasama sorumsuzluğunun hukuka uygunluk nedeni olarak kabul edilmeyişinin, disiplin cezaları bakımından olduğu gibi, karşılıklı hakaret ve iştirak bakımından da önemi vardır. Madem ki, fiil hukuka aykırı olmakta devam etmektedir, o halde parlamenter cezalandırılmasa dahi onun fiiline iştirak eden, örneğin mecliste bu tür sözler sarf etmesi için onu azmettiren kişi cezalandırılabilir.

Parlamenterin hakaretine maruz kalan üçüncü bir kişi, buna karşılık verirse TCK. m. 485/2 gereğince sorumlu olacaktır.

(38) Bkz. KUNTER: Kanuni Unsur, s. 250-251.

§ 2. YASAMA SORUMSUZLUĞUNUN KAPSAMI VE SINIRLARI

I. Yer Bakımından

A. Meclis İçinde

1982 Anayasasının 83. maddesi, "Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden... sorumlu tutulamazlar" hükmünü taşır. 1961 Anayasası da 79. maddesinde "meclis çalışmaları"ndan ve "meclis"ten söz ediyordu. 1924 Anayasası ise 17. maddesinde "meclis dahilinde" diyerek, yasama sorumsuzluğunun yer itibariyle sınırını koyuyordu. "Meclis çalışmaları" ibaresi, "meclis dahilinde" sözünden daha geniştir. Çünkü meclis binası içinde yapılmayan meclis çalışmaları da olabilir.

1924 Anayasasında kullanılan "meclis dahilinde" sözü iki şekilde anlaşılıyordu (39). Bir görüşe göre, yasama faaliyetine resmen tahsis olunan yerler meclis dahilidir. Bunun dışında kalan yerler (koridorlar, kütüphane, gazino gibi), yasama görevine resmen tahsis edilmiş değildirler (40). Diğer görüşe göre ise, meclis binası içinde olan her yer meclis dahilidir (41). Her iki anlayışa göre de "seçim propagandaları" sorumsuzluk kapsamına girmezler.

1961 ve 1982 Anayasalarında sözü edilen "meclis çalışmaları" ve "mecliste" sözlerinden ne anlaşılması gerekir? Sadece meclis kürsüsü ve komisyonlar mıdır kastedilen?

Meclis çalışmaları deyimini geniş yorumlamak gerekir. Bu deyim, sadece meclisin genel kurul toplantılarını değil, komisyon toplantılarını ve siyasi partilerin grup toplantılarını da kapsar. Hatta içtüzük gereğince Ankara dışında da çalışmalarında açıklanan düşünce ve kullanılan sözler de, meclis çalışmaları ile ilgi-

(39) Bkz. EREM, Faruk: Hakaret ve Sövme Cürümleri, Ankara 1958, s. 92.

(40) Bkz. TANER, Tahir: Ceza Hukuku, İstanbul 1949, s. 298; BAŞGİL: s. 9; Yargıtay bir kararında, parti gruplarını meclisdışı saymıştır: "... muafiyetin meclis dışında kalan parti gruplarına şamil olmayacağı gözetilmeden..." (4. CD., 22.6.1950, 2818/7902).

(41) Ayrıntılı bilgi için bkz. EREM: Hakaret ve Sövme, s. 92-93.

li olmaları nedeniyle yasama sorumsuzluğunun kapsamına girerler (42).

Bu durumda, "meclis çalışmaları" deyimini yer olarak değil, "parlamentar fonksiyon" olarak anlamak gerekir. Zaten parlamento üyeleri, meclis görüşmelerini meclis dışında tekrarlamaktan ve açığa vurmaktan da sorumlu tutulmamaktadırlar. Bu da, sorumsuzluğu yer bakımından kesin bir kurala bağlamanın zorunluğunu gösterir. Bunun yerine "parlamentar fonksiyon" ölçütünü kullanmak, amaca daha uygun düşer (43).

Meclislerin genel görüşme salonlarında, komisyonlarda, meclis kürsüsünde, siyasi parti gruplarında sarf edilen söz, açıklanan düşünce ve oylar doğrudan parlamentar fonksiyon ile ilgili kabul edilmek gerekir. Yapılacak bir ayırım, kurumun amacına aykırı düşer.

B. Meclis Dışında

Anayasaya göre, milletvekilleri mecliste ileri sürdükleri düşünceleri meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar. Aynı hüküm 1961 Anayasasında da yer alıyordu. Böyle bir düzenleme, meclis çalışmalarının ancak kamu oyu-na duyurulmakla gerçek bir aleniyet kazanacakları gerçeği karşısında doğal ve hatta zorunludur.

82 Anayasası, meclis dışında taşırma konusunda bir sınırlama getirmiş ve bir milletvekilinin sözlerinin meclis dışında tekrarlanmasının ve açığa vurulmasının o oturumu yöneten Başkanlık Divanının önerisi üzerine meclis kararıyla yasaklanabileceğini belirtmiştir.

Yasama sorumsuzluğunun sınırlarının bu kadar genişletilmesi, meclisin sınırlarını aşması eleştirilmektedir. Bu düşüncede olanlara göre, yasama sorumsuzluğunun ölçütü olan "parlamentar fonksiyon" kavramının sınırlarını meclisin dışında belirlemek güçtür. Sonuçta korumanın, amacından uzak, kişisel bir imtiyaz şeklini alması da muhtemeldir. Yine bu görüşe göre, sırf yüksek

(42) Bkz. ÖZBUDUN: s. 240; TEZİÇ: s. 283.

(43) Bkz. TEZİÇ: s. 283-284.

milli menfaatleri korumak amacıyla meclis kürsüsünde her şeyin açıkça görüşülmesini sağlayan kurumun, meclis dışında da fakat bu kez meclis dahilinde olduğu gibi karşıt görüşlerin birbirini karşılamasıyla meydana gelen garantinin bulunmadığı hallerde de kullanılması, büyük bir sosyal tehlike oluşturur (44).

Bu tür düşüncelere katılma olanağı yoktur. Her şeyden önce yasama sorumsuzluğunun amacını iyi belirlemek gerekir. Daha önce de söylediğimiz gibi bu kurumun amacı, düşünce özgürlüğü-nü, spesifik bir alanda en geniş ölçüde güvence altına almaktadır. Konusunu oluşturan parlamenter ifade faaliyetinin etkisini pekiştirmek amacıyla bu güvencenin, sadece meclis içinde değil, meclis dışında da geçerli olması kabul edilmiştir. Eğer sadece meclis içinde yapılan düşünce açıklamaları sorumsuzluk kapsamına alınmış olsaydı, bu kurum asıl o zaman, parlamenterler arasında cereyan eden konuşmalara özgülenmiş bir imtiyaz halini alırdı. Bu nedenle, meclis içi konuşmaların meclis dışında açığa vurulması olayı, parlamenterlik ve sorumsuzluk kurumlarının doğal bir uzantısı olarak kabul edilmelidir.

Öte yandan, anayasada yer alan ve parlamenterlerin meclis içinde kullandıkları sözlerin meclis dışında tekrarlanmasının Başkanlık Divanının önerisi üzerine meclis kararıyla yasaklana-

- (44) Bkz. örneğin AYBAR, Mehmet Ali: Teşrii Masuniyet, Esası ve Tatbik Şekilleri, IHFM, 1934, C. III, s. 130. Yazar, bu düşüncesini şöyle bir örnekle açıklamaktadır: "Meclis kürsüsünde bir mebus samimi kanaatine uygun bulduğu her fikri müdafaa edebilir velev ki o fikirler komünizm gibi cari olan sosyal nizamı muhalif olsunlar. Esasen bu vaziyet, müessesenin ruh ve esasına uygun bulunmaktadır. Zira mecliste aynı fikir ve kanaati taşımayan mebusların da mevcut bulunması, meydana gelen cereyanı karşılayacak ve bir aksülamelin vücuda gelmesiyle mecliste bir fikir müvazenesinin teessüsünü temin edecektir. Halbuki aynı mebusun fikir ve kanaatlerini meclisin haricinde, bilfarz bir amele mitinginde izhar etmesi halinde de yine gayrimesul addedilmesi ise, sosyal nizamda arzu edilmeyen ahenksizlikler, karışıklıklar doğurabilir. Çünkü bu takdirde, meclis dahilinde söylenen sözler için olduğu gibi, bunları tevzin edebilecek bir muhalefet kuvveti mevcut değildir" (s. 130).

BAŞGİL de, milletvekilinin mecliste kasten veya tehevvtüren bir kimseye yaptığı hakareti veya küfrü meclis dışında tekrarlamasının sorumsuzluk kapsamına girmeyeceğini savunmaktadır. Yazara göre, milletvekilinin mecliste heyecanlı bir konuşma sırasında ağzından çıkan bir hakaret veya küfür, beyanat kabul edilemez, ancak istisnaen sorumsuzluk kapsamındadır. İstisnai nitelikteki bu durumun, meclis dışına da taşması kabul edilemez (BAŞGİL: s. 14).

bileceğini öngören hüküm de, sınırlarının belirsizliği ve keyfi kullanıma açık oluşu göz önünde bulundurulduğunda, sorumsuzluk kurumuyla sağlanmak istenen güvencenin etkisini azaltabilecek nitelikte görünüyor. Bu nedenle, söz konusu yetkinin kullanılması konusunda yasaklayıcı bir anlayış yerine düşünce özgürlüğünün işlevine uygun bir yöntem izlenmesi gerekir. Örneğin, başkalarının kişilik haklarına açık saldırı niteliği taşıyan sözlerin meclis dışında tekrarlanması bu yolla engellenebilir.

II. Kişiler Bakımından

A. Milletvekilleri

Yasama sorumsuzluğu, parlamenter fonksiyonun gereği gibi yerine getirilmesi, milli iradenin her türlü endişe ve korkudan uzak olarak gerçekleşmesi için kabul edildiğine göre, bu korumadan öncelikle parlamenter fonksiyona katılanlar yararlanacaklardır. Anayasa (m. 83/1) "Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyeleri"nden söz etmektedir. 1961 Anayasası döneminde TBMM, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu'ndan oluşuyordu. Yani milletvekillerinin yanında senatörler de yasama sorumsuzluğundan yararlanıyorlardı. 1982 Anayasasıyla tek meclis sistemi öngörüldüğünden, yasama sorumsuzluğu da artık sadece milletvekilleri bakımından söz konusu olacaktır.

Gerek 1961 Anayasası (m. 102) gerekse 1982 Anayasası (m. 109), TBMM üyesi olmayan kimselerin de bakan olabileceğinin kabul etmiş ve milletvekili olmayan bakanların, üyelerin sahip olduğu dokunulmazlıklara sahip olacaklarını hükme bağlamışlardır (1961, m. 105; 1982, m. 112). Bu durumda milletvekili olmayan bakanlar da yasama sorumsuzluğundan yararlanacaklardır.

Komisyonlardaki görüşmelerde yer alan görevlilerin, uzmanların ve tanıkların yasama sorumsuzluğundan yararlanıp yararlanamayacakları konusunda Anayasada açık bir hüküm yoktur. Yasama sorumsuzluğunun işlevsel niteliği dikkate alınır, meclis çalışmaları ile ilgili olduğu takdirde, bu kişilerin de sorumsuzluktan yararlanmaları gerekir. Çünkü demokratik bir rejimde, yasama çalışmalarının herhangi bir korku ya da baskıdan uzak yapılmasından, gerçeklerin açığa çıkmasından sonuçta top-

lum yararlanır (45). İngiltere'de tanıklar, meclise dilekçe verenler, müşavirler herhangi bir kamarada veya onun komisyonlarında söyledikleri ve yaptıkları şeylerden dolayı sorumsuzluktan yararlanırlar (46).

Sorumsuzluk, milletvekilliği süresince dir. Milletvekilliği sıfatı, kişinin milletvekili seçildiğinin tesbit edilmesi ve mazbatasını almasıyla kazanılır. Seçilişleri sonradan iptal edilen milletvekilleri, iptal anına kadar sorumsuzluktan yararlanırlar (47). Bir kimsenin, milletvekiliyken yasama sorumsuzluğu kapsamına giren fiilleri, bu sıfatı sona erdikten sonra meclis dışında tekrar etmiş olması halinde sorumsuzluktan yararlanması olanaksızdır (48).

B. Görüşmeleri Basın Yoluyla Yayanlar

82 Anayasasının 97. maddesine göre (1961, m. 87; 1924, m. 20), "Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel kurulundaki görüşmeler açıktır ve tutanak dergisinde tam olarak yayınlanır".

Meclisteki açık görüşmelerin, o oturumdaki Başkanlık divanı'nın önerisi üzerine meclisce başka bir karar alınmadıkça, her türlü vasıta ile yayımı serbesttir. O halde, bu görüşmelerin basında yayınlanması sorumsuzluk kapsamına girmektedir.

Gerçekten de, meclisteki görüşmelerin kamuya yansıtılması – meclisce aksine bir karar verilmedikçe– basın için mesleki bir haktır. Mesleki bir hakkın kullanılması ise, hukuka aykırılığı kaldırır, yani bir hukuka uygunluk nedenidir. Bir meslek veya sanatın icrasına yetki veren hukuk kuralı, bu meslek veya sanatın sahibine subjektif bir hak vermiş olur. Gazete haber yayan bir araç olduğundan, gazetenin, hakaret oluştursa da meclisteki görüşmeleri yansıtabilmesi gerekir. Bunu yapan gazete, mesleğe bağlı subjektif bir hakkı kullanmış olacağı için, fiilinde hukuka aykırılık bulunmaz ve böyle bir fiil suç oluşturmaz. Ancak burada, hakkın sınırlarının aşılmasına dikkat edilmesi gerekir (49).

(45) Bkz. TEZİÇ: s. 381-382; KIRATLI: s. 36.

(46) Bkz. KIRATLI: s. 34-35.

(47) Bkz. MAUNZ/DÜRIG/HERZOG: Art. 46, 7.

(48) Bkz. EREM: Hakaret ve Sövme, s. 88.

(49) Bkz. DÖNMEZER/ERMAN: II, s. 31 vd.

Basın mensuplarını sorumlu tutmamaktaki amaç, yalnızca milletvekilinin baskı altında kalmadan yasama çalışmalarını yürütmesi değil, fakat aynı zamanda bunların kamuoyuna da yansımaları sağlamaktır (50).

Basın mensuplarının sorumsuzluk kapsamına girebilmeleri için, suç oluşturan sözleri yayınlarken "iyiniyetli" davranmış olmaları aranır. Bu da, amaç ve zaman kavramları ile birlikte değerlendirilir (51).

Basın mensubu, yalnızca meclis görüşmelerini yayınlama amacı taşımalıdır. Bunun için görüşmelerin tam olarak yansıtılması, ekleme ve çıkarmalar yapılmaması, birisine hakaret etmek kasdıyla mecliste söylenmiş sözlerden bölümler yayınlanmaması gerekir (52). Örneğin bir gazetecinin, milletvekilinin sözlerini aktarırken "bay filan namussuz bir adamdır, milletvekili falan bunu kanıtlamıştır" şeklinde bir ifade kullanması, sorumluluğuna yol açar (53).

Bir milletvekili, 1979 mali yılı senato ve meclis bütçesi hakkında şahsi görüşlerini beyan ederken, tabii senatörlük kurumunu eleştirmiş ve tabii senatörler hakkında "gece baskıncıları" deyimini kullanmıştır. Bir gazete ise, bu sözleri aktarırken "gece baskıncıları" deyimini "gece baykuşları" olarak değiştirmiş ve "demokrasi ağacındaki baykuşları taşılayıncaya kadar kovalayacağız" şeklindeki sözleri, milletvekili sarf etmediği halde sarf etmiş gibi göstermiştir. Yargıtay haklı olarak bu yayından ötürü gazeteyi sorumlu tutmuştur (54).

Zaman bakımından, meclis görüşmelerinin gazetelerde hemen yayınlanması gerekir. Çünkü görüşmelerin basında yayınlanması, normal olarak hemen ertesi gün gerçekleşir. Görüşmelerin, aradan çok uzun bir süre geçtikten sonra yayınlanması, kötünüye karine oluşturur (55).

(50) TEZİÇ: s. 383.

(51) Bkz. KIRATLI: s. 40 vd.; ÖZEK, Çetin: Türk Basın Hukuku, İstanbul 1978, s. 180 vd., s. 226 vd.

(52) TEZİÇ: s. 383.

(53) AYBAR: s. 132; Basın suçlarında sorumluluk hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. DÖNMEZER, Sulhi: Basın ve Hukuku, B. 4, İstanbul 1976, s. 380 vd.

(54) 4. HD., 6.10.1980, 6296/10204 (Yayınlanmamıştır).

(55) TEZİÇ: s. 383; 1. CD., 31.12.1948 tarih ve 407/2587 sayılı kararında, Meclis kürsüsünde söylenen sözlerin basında aynen yayınlanmasının suç teşkil etmeyeceğine karar vermiştir (bkz. KIRATLI: s. 40).

Meclisteki görüşmelerin, basın mensuplarının sorumluluğunu gerektirmeyecek biçimde yayınlanmış olması halinde, bu sözlerle kendisine hakaret edildiğini iddia eden kişi, cevap ve düzeltme hakkını kullanabilir mi?

Cevap ve düzeltme hakkı, bir yandan haberleşme özgürlüğünün kötüye kullanılmasını önlemek, diğer yandan da haberleşme görevinin amacına uygun bir biçimde yerine getirilmesini sağlamak için öngörülen önlem veya yaptırımlardan biridir (56).

Cevap ve düzeltme hakkı, daha çok basın ile okuyucu kitlesi ilişkilerinde söz konusu olmaktadır (57).

Milletvekilinin suç oluşturan beyanlarının gazetede iyiniyetle yayınlanması halinde cevap hakkının kullanılamayacağı; milletvekili ve gazete hakkında dava açılmamasının, bu hakkın kullanımına da engel olduğu savunulmaktadır (58).

Bu görüşü doğru bulmuyoruz. Yargılama mercileri önüne götürülemeyen yayınlara karşı mağdurun başvurabileceği tek yol, cevap ve düzeltme hakkını kullanmaktır. Şeref ve haysiyetine tecavüz edilen, hakkında yanlış isnatlarda bulunan kişi, binlerce kişinin önünde mağdur duruma düşmüştür. Cevap ve düzeltme hakkı, birey ile gazeteci arasında bir eşitlik sağlar. Bireye tanınan bu savunma hakkı, kamu çıkarına da uygundur. Zira bu yolla birey sesini duyurmuş, halk da doğruyu öğrenmiş olur (59). Basın mesleği dışında kalanların kendileriyle ilgili yayınlar konusunda, aynı araçtan yararlanarak düşüncelerini açıklama olanağını sağlamak için kabul edilen cevap ve düzeltme hakkının (60) kullanılması, yasama fonksiyonunu engelleyici bir nitelikte değildir. Milletvekili hakkında cezai ve hukuki takibat yapılmasının nedeni, onun hiç bir korku duymadan görevi yapabilmesini sağlamaktır. Oysa cevap ve düzeltme hakkı, bu amacı zedelemeyiz; tersine bu görevin daha iyi yerine getirilmesine yardımcı olur. Bir bakıma milletvekillerinin bu kalkan arkasına sığına-

(56) GÖLCÜKLÜ, Feyyaz: Haberleşme Hukuku, Ankara 1970, s. 131.

(57) İÇEL, Kayıhan: Kitle Haberleşme Hukuku, İstanbul 1985, s. 153.

(58) Bkz. AYBAR: s. 132.

(59) Bkz. İÇEL: s. 154.

(60) Bkz. ÖZEK: Türk Basın Hukuku, s. 94.

rak, amacı aşan beyanlarda bulunalarını önler; üçüncü kişiler de tamamen korumasız bir halde bırakılmamış olurlar.

III. Fiil Bakımından

Anayasaya göre, milletvekili "... meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, mecliste ileri sürdüğü düşüncelerden..." sorumlu değildir.

Yasama sorumsuzluğunun kapsamına giren fiiller belirlenirken, bunların ölçütü "parlamentar fonksiyon" olacaktır. Nedir parlamenter fonksiyona bağlı olan fiiller? Bunları tek tek saymak elbette mümkün değildir. Mecliste ileri sürülen görüşler, yapılan konuşmalar, kanun önerileri, soru ve gensoru önergeleri, hükümete yöneltilen eleştiriler, bir karar veya kanunun kabulünü önlemek için yapılan engellemeler, bir soruşturma komisyonu üyesi olarak ifade edilen tasvip ve değerlendirmeler örnek olarak gösterilebilir (61).

Oy verme kavramını açıklamak kolaydır. Oylama, bütün milletvekillerinin topluca oy vermeleri değil, tek tek milletvekillerinin oy kullanmasıdır (62). Milletvekilinin, oyu herhangi bir saikle vermesi önemli değildir. Fakat milletvekili vereceği oya bağlı olarak bir suç işlerse, örneğin belli bir yönde oy kullanmak için rüşvet alırsa, yine sorumsuzluktan yararlanacak mıdır?

Rüşvet alarak oy kullanmak ile yasama sorumsuzluğu arasında bir bağlantı yoktur. Milletvekili şu veya bu yönde oy verdiği için değil, fakat oy vermeden önce rüşvet aldığı için cezalandırılır. Çünkü suç, oy verildiği anda değil, oy verilmeden önce tamamlanmıştır. Bu anda ise, parlamenter fonksiyondan söz edilemez. Rüşvet suçunun oluşabilmesi için, menfaat için vaad edilen işin yapılması şart değildir. Kaldı ki, milletvekili aldığı rüşvet karşılığı oy kullanmasa bile cezalandırılabilir. Bu durumda yasama dokunulmazlığının kaldırılması gerekir (63).

(61) Bkz. TEZİÇ: s. 384; KIRATLI: s. 50; SCHRAMM: s. 77.

(62) Bkz. MAUNZ/DÜRIG/HERZOG: Art. 46, 5.

(63) Bkz. TEZİÇ: s. 387; AYBAR: S. 127; ÖZEK: Yasama Dokunulmazlığı, s. 20; DÖNMEZER/ERMAN: I, s. 251.

Milletvekilinin sözleri ve düşüncelerini açıklaması, en geniş şekilde anlaşılmalıdır. Soyut düşünce açıklamalarına bir sınır getirilemez. Açıklamanın başka bir kişinin düşüncesine veya iradesine yönelik olup olmadığı önemli değildir. Öyle ki, bir şeye çağrı, hatta teşvik bile bu kavrama girer. Açıklamaların yazılı veya sözlü yapılması, bu bakımdan bir önem taşımaz (64). Milletvekilinin gördüğü fonksiyonla sıkı sıkıya bağıntılı olmak kaydıyla, devlet sırlarının açıklanması da sorumsuzluk kapsamına girer (65).

Anayasa, oy, söz ve düşünceden söz ettiğine göre, örneğin yaralama, adam öldürme gibi salt maddi eylemlerden dolayı milletvekili sorumludur.

Oy, söz ve düşüncelerin içeriğine bir sınırlama getirilemez. Fakat burada, hareket ve sövmenin sorumsuzluğa dahil olup olmadığı sorunu ile karşılaşmaktadır.

Bir görüşe göre, hakaret ve sövmenin parlamenter fonksiyon ile bir ilgisi yoktur; milletvekili bundan sorumludur (66). Meclise hakaret ettiği gerekçesiyle Kırşehir milletvekili Osman Bölükbaşı'nın dokunulmazlığının kaldırılmasında da bu anlayıştan hareket edilmiştir. Yargıtay da, hakaret ve sövmenin sorumsuzluk kapsamına girmeyeceği görüşündedir (67).

(64) Bkz. MAUNZ/DÜRIG/HERZOG: Art. 46, 6.

(65) Bkz. TRAVERSE: S. 196.

(66) Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. KIRATLI: s. 51.

(67) Yargıtay, bir milletvekilinin, tabii senatörlük kurumunu eleştirirken kullandığı sözleri, eleştiri sınırını aşarak hakaret niteliği taşıdığı gerekçesiyle sorumsuzluk kapsamı dışında değerlendirmiştir. Milletvekilinin sarf ettiği sözler şöyledir: "Dünyanın hiç bir demokratik ülkesinde emsali görülmeyen 18 yıllık gayri tabiiyetten kurtulmanın zamanı gelmiş, geçmiştir. Hür seçim sistemimizin içinde sun'iliğin remzi olan tabii senatörler bu haysiyet çizgisinden hareketle millettan demokrasi namına özür dileyerek bu çatının altından ayrılmalıdır. Kendilerine milletin emanet ettiği silahları milli iradeye karşı kullanan gece baskıncılarıyla, milli iradeye inanan, demokrasiye gönül vermiş herkesin mücadele etmesi lazımdır".

YHGK., bu sözlerle ilgili olarak şöyle karar vermiştir: "... eleştiri hudutları içinde söylenmesi mümkün olan hususların, en ufak bir çaba sarf etmeden bu müessese kalkan yapılarak, başkalarının kişilik haklarına saldırı teşkil edecek şekilde kullanılması, Anayasa'da öngörülmüş değildir..." (YHGK., 4.4.1984, E. 1981/4-1161, K. 1984/365). Yargıtay'ın bu yönde başka kararları da vardır: "TBMM üyeleri meclis çalışmalarındaki oy ve sözle-

Baskın olan görüş ise, yasama sorumsuzluğunun hakaret ve sövmeyi de kapsayacağı yönündedir. Hakaret ve sövme gerçi parlamenter fonksiyonla ilgili değildir, fakat milletvekilinin sözlerinin, anlam ve amacı ne olursa olsun, yani bunların içeriği hakaret ve sövme de olsa sorumsuzluk kapsamına girdikleri kabul edilmektedir (68). Her şeyden önce Anayasa bu konuda bir sınır öngörmemiştir. Bazı Anayasalar (Portekiz AY. m. 89; Alman AY. m. 46) hakaret ve sövmeyi açıkça sorumsuzluğun dışında bırakmışlardır (69).

İngiliz parlamentosu hakkında yazılmış bir kitapta, Avam Kamarasında kullanılmayacak sözler arasında "köpek, çakal, namussuz, adi, mülteci, canı, hilekâr, piç" gösterilmiştir. Fakat bu kelimeler kullanıldığında karşılaşılabilecek yaptırım, sadece disiplin cezasıdır. Milletvekili, hiç bir ceza korkusu olmadan hakaret ve iftira edebilir, ceza kanununu ihlal ve başkalarını suç işlemeye teşvik edebilir. "Kürsü yalnız meclise karşı sorumludur" (70). Milletvekili düşünür ve dilediği gibi söyler; onu frenleyecek olan kişisel terbiyesidir (71).

Hakaret ve sövmenin, yalnızca milletvekilleri arasında değil, fakat parlamento dışındaki üçüncü kişilere yapıldığı durumlarda da, sorumsuzluk kapsamına girdiği kabul edilmektedir (72). Ancak üçüncü kişi, milletvekiline karşılık hakarete bulunursa, -milletvekilinin fiili hukuka aykırı olmakta devam ettiğinden- TCK. m. 485/2'ye göre cezası indirilir (73).

Bizce de, parlamenter fonksiyonunun icrası başladıktan sonra, söylenen sözlerin bu fonksiyonu aşip aşmadığı, sorumsuzlu-

rinden, mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden sorumlu tutulamazlar. Ne var ki, bu sorumsuzluk mutlak şekilde sınırsız değildir. Özellikle kişisel kin ve garezin etkisiyle yapılmış ve yasama ve meclis çalışmalarıyla hiç bir ilgisi olmayan ağır hakaretler, zarar görene tazminat isteminde bulunma hakkını verir 8.7.1966, 3490/7470, ayrıca bkz. 4. HD., 24.4.1978, 2144/5497 ve 4. HD., 14.12.1979, 5056/14066 sayılı kararlar.

(68) Bkz. ARSEL: s. 191 vd.; TEZİÇ: s. 385; BAŞGİL: s. 15; AKSOY: s. 81, s. 11.

(69) Bkz. KIRATLI: s. 51; AKSOY: 82, s. 11.

(70) Bkz. AKSOY: s. 82, s. 10 vd.

(71) BAŞGİL: s. 15.

(72) Bkz. TEZİÇ: S. 385.

(73) Bkz. ERMAN: Hakaret-Karşılık Tahkir, s. 458; DÖNMEZER, Sulhi: Kişilere ve Mallara Karşı Cürümler, B. II, İstanbul 1981, s. 260 vd.

ğun varlığı bakımından bir önem taşımaz. Aksi halde, kurumun sağlamayı amaçladığı koruma, dolaylı yollardan, örneğin olur olmaz durumlarda hakaret iddiası gündeme getirilerek zayıflatılabilir. Ayrıca fiil suç teşkil etmiyorsa, yasama sorumsuzluğu zaten söz konusu olmaz. Eğer bir fiil hukuka uygunsa o fiilden dolayı sorumluluk hiç kimse için mümkün değildir. O halde sorumsuzluktan söz edebilmek için, fiilin herhangi bir kimse tarafından işlendiğinde "suç" veya "haksız fiil" olarak nitelenebilmesi gerekir. Yani yasama sorumsuzluğu "suç" veya "haksız fiil" teşkil eden fiiller bakımından bir koruma sağlar.

§ 3. YASAMA SORUMSUZLUĞUNUN SONUÇLARI

I. Mutlaktır

Milletvekilleri hakkında, yasama görevinin yerine getirilmesi ile ilgili bütün oy, söz ve düşünce açıklamalarından dolayı, bunlar suç unsuru içerseler bile hiç bir adli kovuşturma yapılamaz; haklarında ne ceza ne de hukuk davası açılabilir (74). Sorumsuzluğun mutlak olmasının bir sonucu da, bunun herhangi bir makam tarafından kaldırılmasının söz konusu edilememesidir. Anayasa ve Adalet Komisyonlarından oluşan Karma Komisyonun, Osman Bölükbaşı'nın konuşmalarında TBMM'ne hakaret ettiği gerekçesiyle bunları sorumsuzluk kapsamı içinde kabul etmemesi ve TBMM Genel Kurulunun da buna uyarak "dokunulmazlığın kaldırılmasına" karar vermesi, yasama sorumsuzluğunun mutlaklık niteliğiyle bağdaşmadığından, hukuki temelden tamamen yoksundu. Bu işlem, aslında yok hükmündeydi (75).

II. Sürekli.

Milletvekili sadece milletvekilliği sırasında değil, milletvekilliğinden sonra da hiç bir zaman yasama sorumsuzluğunun kapsamına giren fiillerinden sorumlu tutulamaz. Yani, sorumsuzluğun sağladığı güvence belli bir süre veya dönem ile sınırlı değildir. Görevi sona erdikten sonra, meclisteki faaliyetinden dolayı kovuşturmayla uğrama ve herhangi bir şekilde sorumlu tutulma tehdidi altında bulunan bir milletvekilinin bağımsız olması mümkün değildir (76).

(74) Bkz. KIRATLI: s. 66.

(75) Bkz. TEZİÇ: s. 388; bu kararın eleştirisi için bkz. AKSOY: s. 80, s. 9 vd.

(76) Bkz. KIRATLI: s. 69.

III. Kamu Düzenindendir

Sorumsuzluk, milletvekilinin şahsı için değil kamu yararı için konulmuştur. Kamu yararı, parlamentonun bağımsız ve iyi bir şekilde çalışmasındadır. Parlamentoda söz özgürlüğünün kısıtlanması demek, kamunun sesinin kısılması demektir (77). Sorumsuzluğun kamu düzeninden olması nedeniyle, bundan feragat etmek de söz konusu olamaz (78). Milletvekili, sorumsuzluk kapsamına giren sözlerinden dolayı aleyhine açılmış bir davada, davanın her aşamasında "sorumsuzluk def'i"nde bulunabileceği gibi, hakimin de bunu kendiliğinden dikkate alması ve açılmış davayı reddetmesi gerekir (79).

(77) Bkz. KIRATLI: s. 69.

(78) Bkz. MOHRHOFF: s. 804.

(79) Bkz. TEZİÇ: s. 388.